

ÕIGUSKANTSLER

Lõppvastus

Teie

nr

Õiguskantsler 6.10.2011 nr 6-1/111388/1104953,
11-1/111371/1104953

Pöördusite minu poole [...] laekunud avaldusega, milles kaebasite Viru Vangla tegevusele Viru Maakohtule väidetavate valeandmete esitamisel, [...] ning tõstatasite küsimuse karistusseadustiku § 76 lõike 2 punkti 1 ja § 76 lõike 3 põhiseaduspärasusest.

Tutvunud Teie avalduse, sellele lisatud materjalide, kohtuasja [...] materjalidega vangistusest enne tähtaega tingimisi vabastamise küsimuses kohtute elektroonilise infosüsteemi KIS vahendusel ja muu asjassepuutuva teabega, leian, et:

- **ma ei saa tulenevalt õiguskantsleri seaduse § 19 lõikest 3 võtta seisukohta Viru Vangla tegevuse osas;**
- [...];
- **ma ei tuvastanud Teie osutatud põhjustel ja osas karistusseadustiku § 76 lõike 2 punkti 1 ja § 76 lõike 3 vastuolu põhiseadusega.**

I Teie avaldus

1. Palusite mul alustada menetlus seoses Viru Vangla poolt Viru Maakohtule Teie iseloomustuses valede ja/või halvustavate andmete esitamisega, mis edastati koos tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise materjalidega.

2. [...]

3. Samuti palusite mul kontrollida, kas karistusseadustiku (edaspidi ka KarS) § 76 lõike 2 punkt 1 ja § 76 lõige 3 vastavad Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi ka PS või põhiseadus) §-st 10 tulenevale õigusselguse põhimõttele ja § 12 lõikest 1 tulenevale võrdsusõiguse põhimõttele.

4. Selgitate, et Teie hinnangul seisneb vastuolu põhiseadusega selles, et karistusseadustiku sättest (olete vaidlustanud kaks sätet, ent pole vaevunud selgitama, kumba neist Te ses kontekstis silmas peate) ei selgu, millistele kriteeriumitele peab kinnipeetav veel vastama, et kohus vabastaks ta tingimisi enne tähtaega vangistusest ja et teda koheldaks võrdselt teiste isikutega, keda kohus on samas olukorras vabastanud. Toote rea näiteid juhtumitest, mil isikutel on olnud väidetavalt distsiplinaarkaristusi jms asjaolusid, mida Teile Teie vabastamata jätmisel Teie hinnangul ette heideti (toime pandud kuritegu, uue kuriteo sooritamine katseajal jms).

Õiguskantsleri Kantselei

Kohtu 8, 15193 TALLINN. Tel 693 8404. Faks 693 8401. info@oiguskantsler.ee www.oiguskantsler.ee

5. Olete seisukohal, et selline isikute erinev kohtlemine kohtute poolt ei ole kooskõlas põhiseaduse § 12 lõikega 1 ja Teid on jäetud tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamata hoolimata sellest, et Te olete oma hinnangul täitnud kõik materiaalsed ja formaalsed eeldused. Teie arvates seisneb võimalik vastuolu põhiseadusega selles, et KarS § 76 lõike 2 punktist 1 ja lõikest 3 ei selgu, millistele kriteeriumitele peate Te veel vastama, et kohus Teid vabastaks.

II Õiguskantsleri seisukoht

[...]

2. Viru Vangla tegevus

6. Selgitan Teile palve osas alustada menetlus Viru Vangla tegevuse suhtes Teie kohta käivate valeandmete edastamisel, et kahjuks ei pea ma tulenevalt oma pädevusest võimalikuks ses küsimuses menetlust alustada.

7. Väidetavad valeandmed esitati kohtule Teie tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise võimalikkuse otsustamiseks. Tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise otsustab kehtiva õiguse kohaselt kohus. **Nagu eelnevalt mainisin, on ringkonnakohus kujundanud seisukoha Teie suhete osas ja seega ei ole mul tulenevalt ÕKS § 19 lõikest 3 võimalik ses küsimuses menetlust alustada.**

3. KarS § 76 lõike 2 punkti 1 ja lõike 3 vastavus põhiseadusele

8. Vaidlustatud sätted

KarS § 76 Vangistusest tingimisi ennetähtaegne vabastamine

"[...]

(2) Esimese astme kuriteo tahtlikus toimepanemises süüdimõistetud isiku võib kohus katseajaga tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastada, kui süüdimõistetule on tegelikult ära kandnud:

1) vähemalt poole mõistetud karistusajast ning isik nõustub käesoleva seadustiku § 75 lõike 2 punktis 9 sätestatud elektroonilise valve kohaldamisega või

2) vähemalt kaks kolmandikku mõistetud karistusajast.

[...]

(3) **Katseajaga tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise otsustamisel arvestab kohus kuriteo toimepanemise asjaolusid, süüdimõistetule isikut, varasemat elukäiku ning käitumist karistuse kandmise ajal, samuti tema elutingimusi ja neid tagajärgi, mida võib süüdimõistetule kaasa tuua tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamine.**

[...]."

9. Märgin, et tavapäraselt on õigusselguse nõuet tuletatud enamasti siiski põhiseaduse § 13 lõikest 2 ja mitte §-st 10. PS § 10 on pigemini olnud traditsiooniliselt põhiseaduse nn arenguklausel, mille peamine funktsioon on näidata, et põhiõigused pole midagi tardunut ja suletut, vaid arenevad ja avatud.¹

10. Küll aga on õigusselgust rohkem seotud PS § 13 lõikega 2, mille kohaselt kaitseb seadus igauhte riigivõimu omavoli eest. Õiguskirjanduses leitakse, et asjakohasem on viidata siiski § 13

¹ M. Ernits. Kommentaarid §-le 10. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 10, kumm 1.

lõikele 2, kuna see on õigusseaduse osas erinorm ja seega täpsem viide.² Seepärast võtan vabaduse tõlgendada Teie avaldust nii, et palute mul kontrollida nimetatud karistusseadustiku sätete vastavust PS § 13 lõikest 2 tulenevale õigusseaduse põhimõttele.

11. Õigusseaduse põhimõtte nõuab õiguskirjanduses väljendatud arvamuse kohaselt, et õigusaktid oleksid sõnastatud piisavalt selgelt ja arusaadavalt, et isikul oleks võimalik piisava tõenäosusega ette näha, milline õiguslik tagajärg kaasneb teatud tegevuse või tegevusetusega.³ Riigikohus on tõdenud, et: "Põhiseaduse § 13 lõike 2 järgi kaitseb seadus igäüht riigivõimu omavoli eest. Sellest sättest tuleneb ka õigusseaduse põhimõtte. Õigusnormid peavad olema piisavalt selged ja arusaadavad, et üksikisikul oleks võimalik avaliku võimu organi käitumist teatava tõenäosusega ette näha ja oma käitumist reguleerida."⁴

12. Õiguskirjanduses leitakse, et KarS § 76 lõigetes 1 ja 2 on sätestatud ennetähtaegse vabastamise formaalsed eeldused ja lõikes 3 vabastamise materiaalsed eeldused, millele süüdlane peab sisuliselt vastama. Kohus võib alati keelduda süüdlase ennetähtaegsest vabastamisest, kui süüdlane on ära kandnud lõigetes 1-2 nõutava karistusaja, kuid ei vasta lõikes 3 sätestatud nõuetele. Lõikes 3 esitatud nõuded võib oma sisu poolest jagada süüdlasele esitatavateks nõueteks ja kriminaalpoliitilisteks nõueteks.⁵

13. Hinnates KarS § 76 lõike 2 punktis 1 toodud formaalseid nõudeid, siis on need minu hinnangul küllaldaselt õiguselged. Ennetähtaegset vabastamist ei ole võimalik taotleda enne, kui isik on teatud osa talle mõistetud vangistusest ära kandnud ja ma ei kujuta Teie põhjenduste valguses ette, mismoodi võiks see säte olla põhiseadusega vastuolus seetõttu, et ta pole õiguselge. KarS § 76 lõike 2 punktis 1 toodud nõuete hindamisel ei ole kohtul ka praktiliselt mingit otsustusruumi. Nõuded on selged ja ühesed ning lubavad kohtul esimese astme kuriteo tahtlikus toimepanemises süüdimõistetud isiku katseajaga tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastada, kui süüdimõistetud on tegelikult ära kandnud vähemalt poole mõistetud karistusajast ning isik nõustub KarS § 75 lõike 2 punktis 9 sätestatud elektroonilise valve kohaldamisega. Kui nõutud osa karistusest pole kantud ja/või puudub isiku nõusolek elektroonilise valve kohaldamiseks, siis ei ole võimalik isiku vabastamist sisuliselt arutada.

14. Märgin, et teatavat segadust KarS § 76 lõigetes 1 ja 2 sätestatu rakendamisel on praktikas tekitanud vaid tegelikult ära kantud karistusaja alguse määratlemine, ent ses osas on praeguseks olemas piisavalt selge ja ühene Riigikohtu praktika.⁶

15. KarS § 76 lõikes 3 sisalduvate materiaalsete nõuete osas tuleb tõdeda, et need ei ole tõepoolest samavõrd selgepiirilised, nagu seda on näiteks KarS § 76 lõike 2 punktis 1 toodud

² M. Ernits. Kommentaarid §-le 13. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 13, komm 5.1.

³ M. Ernits. Kommentaarid §-le 13. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 13, komm 5.2.1.

⁴ RKPJKo 28.10.2002, nr 3-4-1-5-02, p 31.

⁵ P. Pikamäe. Kommentaarid §-le 76. – J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 76, komm 5.1.

⁶ Küsimus on seisnenud selles, et kuidas hinnata tegelikult ära kantud karistusaja kontekstis vahi all viibitud aega. Riigikohus on ses osas tõdenud, et: "KarS § 76 lõigetes 1 ja 2 on seadusandja vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise seadnud sõltuvusse mõistetud karistusest tegelikult ärakantud ajast, mitte aga karistuse kandmise algusest. KarS § 76 lg-test 1 ja 2 koostoimes KarS § 68 lg-ga 1 saab seega üheselt järeldada, et enne kohtuotsuse tegemist vahi all viibinud süüdimõistetud puhul tuleb vangistusest tingimisi ennetähtaegseks vabastamiseks vajaliku aja hulka arvata ka aeg, mil isik viibis eelvangistuses. Kolleegiumi hinnangul tooks vastupidise seisukoha jaatamine paratamatult kaasa süüdimõistetute ebavõrdse kohtlemise." Vt RKKKo 18.04.2011, nr 3-1-1-18-11, p 9.2.

formaalsed eeldused. Samas tuleb nende nõuete õigusselguse osas hinnata ka tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise instituudi olemust ja sisu.

16. Vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamise osas ollakse õiguskirjanduses ühel meelel, et süüdlasel ei ole subjektiivset õigust vabaneda vangistusest tingimisi ennetähtaegselt.⁷ Süüdimõistetud on üldiselt kohustatud kandma talle mõistetud karistuse lõpuni ning tema ennetähtaegne vabastamine võib kõne alla tulla üksnes kinnipeetava poolt teatud tingimuste täitmisel, mille olemasolu tuleb eriti rangelt kontrollida. Ennetähtaegset vabastamist võib ses mõttes käsitleda kui kinnipeetavale antavat soodustust ja karistuse individualiseerimise vahendit.⁸

17. Kinnipeetava ennetähtaegse vangistusest vabastamise otsustamine kujutab endast süüdlasele erilise soodustuse kohaldamise (vabastamine enne karistuse lõplikku ärakandmist) võimalikkuse hindamist. Sellisel otsusel võivad olla kõige otsesemad tagajärjed ühiskonna turvalisusele tervikuna.⁹ Oluline on märkida, et Eestis kasutatav mudel isikute vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamisel kujutab endast nn prognostilist mudelit – vabastatakse isik, kelle puhul on alust loota, et ta ei pane vabaduses toime uut kuritegu.¹⁰ Erinevalt karistusest tingimisi vabastamisest (KarS § 73) on tingimisi vangistusest enne tähtaega vabastamisega kaasnev risk suurem.¹¹

18. Seega peab kohtunik isiku tingimisi vangistusest enne tähtaega vabastamise otsustamisel ennekõike kujundama siseveendumuse küsimuses, kas isiku karistuse eesmärgid on täidetud ja kas on võimalik piisava kindlusega eeldada, et vabanedes ei pane isik toime uut kuritegu ja suudab elada õiguskuulekalt. Asjaolud, millest sõltuvad isiku käitumismustrid pärast ennetähtaegset vangistusest vabastamist, võivad olla isikuti väga erinevad ja nende osas ei pruugi olla võimalik seada üheseid ja kaalutlemist mittevõimaldavaid tingimusi.

19. Leian, et raske õigusrikkumise toime pannud isiku vabastamine talle mõistetud karistuse kandmiselt on keerukas ja ühiskonna turvalisuse seisukohalt oluline otsus, seepärast on seadusandja põhjendatult sätestanud KarS § 76 lõikes 3 tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise puhul kaalutavad asjaolud mitte niivõrd pelkadest üksikutest faktidest johtuvana, vaid pigem andnud kohtunikule enam hindamisruumi. KarS § 76 lõikes 3 toodud ja ennetähtaegse tingimisi vangistusest vabastamise kaalumisel tähendust omavad asjaolud ei ole seepärast põhjendatult mitte n-ö jah-ei küsimused, vaid eeldavad kohtunikult arvestamist isikuga seonduva infoga, mis võimaldaks omakorda selle teabe kogumise hindamisel jõuda siseveendumusele, et isik on suuteline jätkama õiguskuulekat elu pärast vangistusest enne karistustähtaja lõppu vabastamisel.

20. Seadusandja võinuks põhimõtteliselt ka sätestada väga üksikasjaliku hinnatavate asjaolude kataloogi ja väga detailse hindamiskaala, ent see tooks teisalt jälle kaasa ohu, et mõni isik, kes läbib rea seaduses toodud formaalseid kriteeriume, pole saavutanud karistamisega seatud eesmärgi ja tema vabastamisel on liigne oht, et ta paneb toime uue süüteo, mida kohus aga väga jäikade kriteeriumite puhul arvestada ei pruugiks saada.

⁷ P. Pikamäe. Kommentaarid §-le 76. – J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 76, komm 1.2, samuti J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevägus. Tallinn 2001, lk 157, an 379.

⁸ J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevägus. Tallinn 2001, lk 157, an 379.

⁹ Vt J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevägus. Tallinn 2001, lk 160, an 387.

¹⁰ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007, lk 170, an 31.

¹¹ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007, lk 170, an 30.

21. Õigusselguse osas on oluline märkida ka, et tähtsaks asjaoluks õigusselguse nõude täidetuse otsustamise juures on see, millist laadi normide õigusselgust hinnatakse. Riigikohus on seda sõnastanud nii: "Nõutav normi määratletuse ehk õiguselguse aste ei ole kõikide normide puhul sama. Selgemad ja täpsemad peavad olema normid, mis võimaldavad isiku õigusi piirata ja isikule peale panna kohustusi."¹²

22. Seega peab norm olema seda õiguselgem, mida enam see isiku õigusi piirab ja talle kohustusi seab. Madalam võib õiguselgus olla juhul, kui tegemist on isikule soodustuse andmisega. Nagu eelpool selgitasin, ei ole isikul õigust nõuda, et ta tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastataks ja seda ka siis, kui isik enda arvates kõigile nõuetele vastab. Tegemist pole subjektiivse õigusega, ammugi mitte põhiõigusega. Tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamine on pigemini soodustus ja karistuse individualiseerimise vahend.

23. Seda arvestades ei saa seadusandjale tingimisi enne tähtaega vabastamise kriteeriumite vabama kirjeldamise osas ette heita, et püütud on kohtunikku pigem suunata tegeliku siseveendumuse kujunemisele ja mitte pelga kontrollnimekirja täitmisele. Nagu eespool märkisin, on minu hinnangul oluline tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamisel ennekõike jõuda arusaamisele, et isik on karistuse eesmärgid täitnud ja kui normistik jätab selle eesmärgi täitmiseks nõuded veidi vabamalt määratletuks (nagu see on KarS § 76 lõikes 3), siis on selline vabam määratletus kantud mõistlikust eesmärgist ja tingimisi enne tähtaega vabastamise olemust arvestades lubatav minimaalne mööndus õiguselguse nõudele.

24. Kõike eeltoodut kokku võttes ei tuvastanud ma karistusseadustiku § 76 lõike 2 punkti 1 ja § 76 lõike 3 vastuolu põhiseaduse § 13 lõikega 2.

25. Viitate ka nimetatud karistusseadustiku sätete võimalikule vastuolule põhiseaduse § 12 lõikega 1. Pean tunnustama, et need Teie väited jäävad minu jaoks arusaamatuks. Saaksin seaduse sätete põhiseadusele vastavuse puhul ennekõike hinnata, kas normis endas sisaldub suunist isikuid ebavõrdselt kohelda. VangS § 76 lõikes 3 toodud asjaolusid peab kohus arvestama kõigi vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatavate isikute puhul. VangS § 76 lõigetes 1 ja 2 ning selle alapunktides koheldakse seaduse tasandil küll erinevalt isikute gruppe tulenevalt sooritatud kuriteo raskusastmest ja kantud karistusaja pikkusest, kuid sellist erinevat kohtlemist pole Te oma avalduses probleemina esile tõstnud.

26. Selgitate, et probleem on selles, et Teie arvates on kohus jätnud Teid tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamata, ent samas on kohtud vabastanud Teiega sarnases olukorras olevaid isikuid. Sellise probleemitõstatusega osutate mitte niivõrd õigusloomelisele ebavõrdsusele vaid kohtute väidetavalt ebauhtlasele praktikale. Nagu Teile eelpool selgitasin, ei ole õiguskantsleril võimalik tulenevalt ÕKS § 19 lõikest 3 arvustada kohtu või kohtute sisulist tegevust ja seetõttu ei saa ma analüüsida, kas ja kuivõrd põhjendatult on Teie väidetav erinev kohtlemine aset leidnud.

27. Ma ei adu, milles võiks seisneda õigusloomeline põhjendamatu ebavõrdne kohtlemine KarS § 76 lõike 2 punkti 1 ja § 76 lõike 3 osas ning seetõttu ei saa ma nõustuda Teie väidetega, et nimetatud sätted oleks Teie poolt viidatud moel ja põhjustel vastuolus PS § 12 lõikega 1. Pädevust kontrollida, kas kohus on Teie tingimisi vabastamisel järginud võrdse kohtlemise nõudeid, mul aga tulenevalt kehtivast õigusest ei ole.

¹² RKPJKo 20.06.2006, nr 3-4-1-33-05, p 22.

III Kokkuvõte

28. [...]Leian, et mul pole tulenevalt ÕKS § 19 lõikest 3 õigust hinnata asjaolusid, mis on olnud kohtu õigustmõistva tegevuse esemeks ja seepärast ei saa ma ka alustada õiguskantsleri menetlust Viru Vangla poolt kohtule väidetavate valeandmete esitamise osas.

29. Nendin, et ei tuvastanud, et KarS § 76 lõike 2 punkt 1 või KarS § 76 lõige 3 oleks Teie toodud põhjustel vastuolus Eesti Vabariigi põhiseadusega.

Lugupidamisega

Indrek Teder